

MIROSLAW RUCKI

O JAKICH PSACH MÓWI JEZUS W MT 7,6?

W Ewangelii Mateusza 7,6 jest podana wypowiedź Jezusa Chrystusa:

Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσίῃ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων (Nie dawajcie psom tego, co święte, i nie rzucajcie pereł przed świnie)¹.

W kulturze polskiej bardziej przyjęła się ta druga część wypowiedzi, wręcz jako przysłowie oznaczające: „Nie mów nieukowi tego, czego nie może zrozumieć”². Hillel Wielki (zmarł około 8 r. przed Chr.) wypowiadał się podobnie, ale w odniesieniu do Żydów: „Nieuk nie boi się grzechu, a wieśniak nie może być pobożny”, czyli nie warto poświęcać im czasu, by nauczyć ich Tory (*Pirke Awot* 2,6). W kontekście nauczania Pana Jezusa wydaje się jednak, że nie chodziło Mu o żydowskich lub pogańskich nieuków, którymi zapewne On nie gardził i do których sam kierował swoje nauczanie. Przecież w ocenie innych Żydów uczniowie Jezusa byli właśnie nieukami (Dz 4,13), a do uczonych w Piśmie Jezus wypowiedział siedmiokrotne «biada wam» (Mt 23,13-29). Komentarze biblijne zaznaczają, że chodzi o

[...] niewłaściwość powierzania tego, co święte i cenne, istotom niegodnym i niezdolnym ich przyjąć³.

¹ Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty z Pisma Świętego są podawane według wydania: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*. Częstochowa 2008.

² *Pies*. W: W. KOPALIŃSKI. *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa 2006 s. 946.

³ *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*. T. 4. Poznań 1994, komentarz s. 31.

Jak stwierdza Keener

[...] obraz ten odznaczał się silną wymową i nie budził żadnych wątpliwości u starożytnych słuchaczy. Pozostaje jednak pytanie, jakie jest jego znaczenie w obecnym kontekście⁴.

Niniejszy artykuł jest próbą umieszczenia słów Jezusa w kontekście religijnym i kulturowym judaizmu I w., przede wszystkim w odniesieniu do dokumentów z Qumran i do nauk przekazanych przez późniejszych rabinów, a także w kontekście innych wypowiedzi Jezusa. Uprawnia do tego fakt, że Ewangelia Mateusza jest najbardziej «żydowskim» dokumentem Nowego Testamentu⁵.

Sposób pisania i komponowania odpowiada [...] mentalności ludzi pochodzących z kręgu kultury semickiej i hebrajskiej⁶.

Według tradycji została ona napisana dla Żydów w ich własnym języku, czyli po hebrajsku lub aramejsku⁷. Język aramejski był językiem powszechnie używanym przez Żydów zarówno w Izraelu, jak i w diasporze, zwłaszcza mezopotamskiej. Prawdopodobnie również Józef Flawiusz napisał *Wojny żydowskie* w pierwotnej wersji właśnie po aramejsku, co generalnie uważa się za udowodnione

[...] na podstawie licznych aramejskich form żydowskiej terminologii religijnej, znajdujących się w greckich tekstach jego prac⁸.

Możliwe jednak, że Mateusz posłużył się językiem hebrajskim, gdyż w umysłach ówczesnych Żydów język hebrajski był językiem świętych pism i ery mesjańskiej, o czym świadczy Talmud (*Sota* 49b). Podobnie jak autorzy biblijni działający po wygnaniu babilońskim⁹, Mateusz mógł wybrać dla napisania Ewangelii język hebrajski.

⁴ C. S. KEENER. *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*. Warszawa 2000 s. 24.

⁵ Więcej szczegółów dotyczących kontekstu żydowskiego Ewangelii Mateusza można znaleźć w artykule: M. RUCKI. *Czy Jezus akceptował rozwód?*. „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 22:2014 s. 67-86.

⁶ *Ewangelia wg św. Mateusza*. Tłum., wstęp i komentarz T. Loska. Katowice 1995 s. 12.

⁷ Zob. np. EUZEBIUSZ Z CEZAREI. *Historia Kościelna* V,10,3 oraz VI,25,4. Za wersją aramejską przemawiałyby fakt, że był to powszechnie znany język używany przez Żydów w Izraelu oraz w Mezopotamii, a także to, że wyraz Εβραϊστί w Nowym Testamencie jest używany w stosunku do języka aramejskiego. Εβραϊστί. R. POPOWSKI. *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*. Warszawa 1995. Ewidentnie aramejskie toponimy Gabbata (J 19,13) i Golgota (J 19,17) są opisane w Ewangelii jako Εβραϊστί.

⁸ *The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life and Institutions*. Red. Sh. Safrai, M. Stern. T. 2. Philadelphia 1987 s. 1029.

⁹ „W zamyśle [autorów] ksiąg biblijnych po wygnaniu, ich język miał być klasyczną hebrajszczyzną”. *The Jewish People* s. 1014.

Można przyjąć, że autorem i głównym adresatem Ewangelii Mateusza jest Żyd żyjący krótko przed zburzeniem świątyni Heroda¹⁰ i klęską państwa Izrael. Nawet jeśli się założy, że Ewangelia Mateusza została napisana po zburzeniu świątyni¹¹, to i tak należy rozumieć, iż pamięć o niej, jako centrum życia żydowskiego, musiała być mocno osadzona w umyśle autora i jego adresatów.

Cała struktura Ewangelii Mateusza i wiele jej szczegółów wskazuje, że autor kierował swoje dzieło przede wszystkim do czytelnika obeznanego z żydowskimi zwyczajami, kulturą i religią. Podejmowane problemy są typowo żydowskie, a ich rozwiązanie wyraźnie przebiega na sposób żydowski, z odwołaniem się do żydowskich tradycji, które dla nie-Żydów są w większości niezrozumiałe. Charakterystyczny jest fakt, że Mateusz nie wyjaśnia żadnego ze zwyczajów żydowskich, zakładając, że czytelnik je dobrze zna¹². Nie znajdziemy u niego również wyjaśnienia licznych wyrazów aramejskich (np. *raka* w 5,22; *mamona* w 6,24; *korbanas* 27,6), powszechnie znanych Żydom. Niektóre sformułowania wyraźnie wskazują na ówczesne dyskusje w judaizmie¹³, czego przykładem może być termin רייתיהו רסר, dosł. «związywanie i rozwiązywanie», który oznacza rabiniczne «zabranianie i zezwalanie» na wykonywanie pewnych czynności. W Talmudzie można znaleźć np. takie zdanie:

[...] uczniowie mędrców siedzą razem i zajmują się studiowaniem Tory, jedni mówią jasno, inni niejasno; jedni związują (tzn. zabraniają), inni rozwiązują (tzn. zezwalają); jedni odrzucają, inni przyjmują (*Chagiga* 3b).

Mateusz podkreśla, że zbawienie dotyczy przede wszystkim ludu Izraela (np. 10,6 i 15,24), któremu przeciwstawia inne narody (ἐθνικὸς) np. w 5,47 czy 6,7. Odnotować trzeba, że jak żaden inny ewangelista zajmuje się spełnieniem proroctw w osobie Jezusa, stosując znane judaizmowi metody egzegezy poświadczone w tzw. *peszerach*¹⁴. Warto zatem podjąć próbę zrozumienia słów Jezusa, przekazanych przez Mateusza o psach i świniach, z perspektywy żydowskiej, w jakiej zostały

¹⁰ H. Langkammer ustala datę napisania Ewangelii Mateusza najpóźniej na 69 r. H. LANGKAMMER. *Mały słownik biblijny*. Wrocław 1993 s. 119.

¹¹ A. Paciorek podaje nawet lata 80.-90. jako możliwe daty napisania A. PACIOREK. *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*. Cz. 1, rozdziały 1-13. Częstochowa 2005 s. 35.

¹² Np. w kwestii obmywania rąk u Mateusza (15,2) napisane jest: „Dlaczego Twój uczeń postępuje wbrew tradycji starszych? Bo nie myją sobie rąk przed jedzeniem” – tak, jakby czytelnik miał wiedzieć, o co chodzi. U Marka natomiast (7,3-4) znajdujemy wyjaśnienie: „Faryzeusze bowiem, i w ogóle Żydzi, trzymając się tradycji starszych, nie jedzą, jeśli sobie rąk nie obmyją, rozluźniając piętę. I [gdy wrócą] z rynku, nie jedzą, dopóki się nie obmyją”.

¹³ PACIOREK. *Ewangelia według św. Mateusza* s. 47.

¹⁴ Żydowscy egzegeci układali komentarze do pism świętych nazywane *peszarim*; zakładano, że autor biblijny pisał o czasach przyszłych, i że komentator żyje właśnie w tych późniejszych czasach, których dotyczy starożytne proroctwo. Zob. np. P. MUCHOWSKI. *Rękopisy znad Morza Martwego*. Kraków 1996 s. 109 rękopis 4Q161 *Peszer do księgi Izajasza* albo 4Q174 *Midrasz na czasy ostateczne*; tamże s. 121.

one przedstawione. Bardzo pomocne w tym jest odwołanie się do dokumentów znalezionych w Qumran oraz do Talmudu, który wprawdzie nie zawiera pełnych informacji o życiu żydowskim w I w. po Chr., ale jednak umożliwia zrozumienie środowiska, w jakim funkcjonował Jezus i Jego uczniowie¹⁵.

1. PIES W TEKSTACH BIBLIJNYCH

W Piśmie Świętym wyraz «pies» pojawia się 43 razy¹⁶, z czego 30 razy w Starym Testamencie. Często są to negatywne wypowiedzi o ludziach, których porównuje się do psów, np. „[...] czy masz mnie za psa, że idziesz do mnie z kijem?” (1 Sm 17,43), „[...] czym zasłużyłem sobie, abyś zajmował się mną, jakimś zdechłym psem?” (2 Sm 9,8), „[strażnicy] to psy żarłoczne” (Iz 56,11). Jak zaznacza przypis do Iz 56,10 w *Najnowszym przekładzie*, psy były zwierzętami pogardzanymi, zaś

[...] użycie tego słowa w stosunku do osób było wyzwiskiem kryjącym w sobie pogardę i dezaprobatę¹⁷.

W takim kontekście «pies» występuje 10 razy, przy czym w stosunku do pogan co najmniej dwukrotnie (Ps 59,7.15), a być może również w Ps 22,17¹⁸.

Inne użycia wyrazu «pies» w Starym Testamencie (również 10 wystąpień) dotyczą kary Bożej polegającej na tym, że grzesznik nie będzie pochowany tylko pożarty przez psy lub przynajmniej jego krew zliżą psy; obraz ten został wykorzystany przez Jezusa w przypowieści o Łazarzu Łk 16,21.

W pozostałych przypadkach, kiedy jest mowa o psach, można zauważyć podobny pogardliwy do nich stosunek. W Księdze Przysłów wspomina się o psach, które wracają do własnych wymiocin (26,11, cytowane również w 2 P 2,22)¹⁹, u Koheleta żywy pies jest porównywany do zdechłego lwa (9,4). W Księdze Wyjścia na określenie stanu spokoju użyto zwrotu «nawet pies nie szczeknie» (11,7)²⁰, a Hiob ubolewa:

[...] śmieją się ze mnie młodszy ode mnie wiekiem, których ojców bym nie przyjął na miejsce psów przy moim stadzie (Hi 30,1).

¹⁵ *Tractate Berakoth, Mishna and Tosephta, translated from the Hebrew, with introduction and notes.* By W. A. Lukyn. London 1921 s. xi.

¹⁶ J. FLIS. *Konkordancja biblijna.* Warszawa 1996 s. 934.

¹⁷ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład* s. 1678.

¹⁸ Apokryficzna księga 1 Henocha używa symbolu wilków i psów jako wrogów «stada» izraelskiego, ale również tutaj nie da się określić, czy chodzi o niegodziwych Żydów, czy o pogan. Zob. P. HEGER. *Challenges to Conventional Opinions on Qumran and Enoch Issues.* Leiden – Boston 2012 s. 177.

¹⁹ W Talmudzie to powiedzenie jest podane w wersji עלבם יללג הינפכב אבלכ „głodny pies zjada własne ekskrementy” (*Bawa Kama* 92b).

²⁰ Podobne wyrażenie występuje w Jdt 11,19.

Swoisty wyjątek stanowią dwa narracyjne stwierdzenia, że Tobiaszowi towarzyszył pies (Tb 6,1 i 11,4), w których nie da się wyczuć negatywnego podejścia do tego zwierzęcia.

Tylko jeden tekst prawniczy (Wj 22,31) wypowiada się bezpośrednio o psach, nakazując rzucenie psom rozszarpanych zwierząt. Trudno natomiast określić, co miał na myśli prawodawca, mówiąc o «cenie psa» (Pwt 23,19). Generalnie przyjmuje się na podstawie kontekstu, że mowa jest o „[...] zarobku mężczyzny oddającego się nierządowi sakralnemu”, jak podaje *Najnowszy przekład*. Jednak rozważania rabiniczne traktują ten zwrot dosłownie jako «cenę psa» w różnych sytuacjach życiowych. Traktat *Bechorot* 57a mówi np. o «baranie za psa», czyli o sytuacji, kiedy następuje wymiana barterowa kilku zwierząt w zamian za kilka innych, i wśród wymienionych zwierząt jest pies, którego odpowiednikiem jest baran. Takiego barana, według rabinów (w myśl Pwt 23,19), nie wolno składać w ofierze w świątyni, gdyż jego wartość odpowiada wartości psa. Na Wj 22,31 powołują się również rozważania rabiniczne w traktatach *Parah* 2,3 oraz *Nidah* 40b, ale trudno z tekstu wywnioskować, co dokładnie rabini rozumieją pod określeniem «cena psa». Jako ciekawostkę można potraktować wyjaśnienie Flawiusza, że cena psa dotyczy wypożyczenia psa do rozplodu²¹, gdyż w Izraelu raczej nie hodowano rasowych psów.

Pozostają jeszcze dwa wykorzystania wyrazu «psy» w Nowym Testamencie na określenie jakiejś grupy ludzi, ale dokładnie nie wiadomo jakiej. Jedno to ostrzeżenie βλέπετε τοὺς κύνας – „strzeżcie się psów” (Flp 3,2), a drugie to stwierdzenie, że ἔξω οἱ κύνες – „na zewnątrz są psy” (Ap 22,15). Kontekst wypowiedzi nie zawiera żadnych wskazówek oprócz tego, że autorzy mają na myśli niegodziwych ludzi, a nie zwierzęta.

2. PIES A ŚWIĘTOŚĆ

Zastanawiając się nad znaczeniem słów Jezusa: „Nie rzucajcie psom tego, co święte”, należy poświęcić trochę uwagi pojęciu świętości w kategoriach judaizmu tamtych czasów, czyli związanego z kultem ofiarniczym w świątyni. Ofiary i świętość nie są przedmiotem niniejszego studium, ale stanowią kontekst do zrozumienia tej wypowiedzi Jezusa.

Najprostsze znaczenie omawianej wypowiedzi (hebr. *pszat*) należy umieścić w kontekście nauczania rabinicznego, wyrażonego w sentencji rabiego Eleazara ha-Modai'ego²²: „[...] bezczeszczący świętość [...] nie ma udziału w przyszłym świecie”, czyli w życiu wiecznym (*Pirke Awot* 3,15). Chodzi oczywiście o materialny

²¹ J. FLAWIUSZ. *Dawne dzieje Izraela*. Poznań 1979 IV,8,9.

²² Rabbi Eleazar ha-Modai był wujkiem Bar Kochby, jego działalność przypada na koniec I-początek II w. po Chr., kiedy świątynia już nie istniała, jednak mówiąc o «świętościach», ewidentnie ma na myśli ofiary składane w świątyni (zob. np. מילואג יחבש רודס. מילשורי. 1995, komentarz na s. 269).

przedmiot określony w kulcie ofiarniczym jako «święty». Polecenie: „[...] świętymi bądźcie, bo Ja jestem święty” (Kpł 11,44, powtórzone również w następnym wersecie), jest powiązane ze wskazówkami, jak Żydzi mają „[...] odróżniać to, co nieczyste, od tego, co czyste” (Kpł 11,47), oraz z kultem ofiarniczym. Przepisy *Tory* (prawa Mojżeszowego) ukazują świętość jako stan doskonałości, w którym znajduje się tylko Bóg, oraz czystość rytualną (טָהוֹרָה) jako stan «normalności», w którym człowiek jest zdolny do uczestniczenia w kulcie świątynnym. Chcąc zachować permanentny stan czystości, faryzeusze oddzielali się od reszty społeczeństwa²³, które w mniejszym stopniu dbało o jej zachowanie na co dzień. Czystość ta jest również stanem naturalnym większości stworzeń, z którymi Żyd może swobodnie się stykać. Jednak w wyniku pewnych czynności i dotknięcia pewnych przedmiotów Żyd popada w stan nieczystości (טָמֵא) i traci możliwość uczestniczenia w kulcie, a dodatkowo naraża się na niebezpieczeństwo śmierci w przypadku zetknięcia się ze świętym. Skalenie może nastąpić w sposób niezamierzony, najczęściej z powodu zjedzenia nieczystego pokarmu, a także kontaktu z czymś bardzo nieczystym, jak np. zwłoki. Z wypowiedzi Jezusa (Łk 11,44) wynika, że skalanie następuje nawet w wyniku bezwiednego nadeptnięcia na nieoznaczony grób. Poniższe tabele²⁴ ukazują sekwencje świętości oraz ofiary konieczne do odzyskania stanu czystości i wspólnoty z Bogiem.

Jak widać z tabeli 1, bardzo świętych ofiar nie mógł zjadać nikt (np. Kpł 6,22-23), święte ofiary były zjadane przez kapłanów (np. Wj 29,33), zaś pozostałe, uważane za czyste, były zjadane przez wspólnotę ofiarodawców (np. Kpł 17,5).

Tabela 1. Sekwencje świętości

	Bardzo święte	Święte	Czyste	Nieczyste	Bardzo nieczyste
Miejsce	święte świętych	miejsce święte	—	obóz	poza obozem
Ludzie	arcykapłan	kapłan	Lewici, czyści Izraelici	mniej skalani	bardziej skalani, zmarli
Rytuły	ofiary (niezjadane)	ofiary (zjadane przez kapłanów)	ofiary (zjadane przez nie-kapłanów)	oczyszczenie (1 dzień)	oczyszczenie (7 dni)
Czas	Dzień Pojednania	święta, Szabat	zwykłe dni	—	—

²³ M. S. WRÓBEL. *Święty Paweł w kontekście świata żydowskiego, greckiego i rzymskiego*. „Roczniki Biblijne” 57:2010 nr 2 s. 153-163.

²⁴ Szczegółowo omówione w: M. RUCKI. *Uczeń Jezusa rozmawia z rabinem*. Poznań 2012 s. 77.

Tabela 2. Ofiary

Ofiara	Nazwa hebrajska	Ofiarowano	W celu	Fragment Kpł
całopalna	עלה	całe zwierzę	dar dla Pana	1,3-17
z pokarmów	מנחה	mąka i oliwa	dar dla Pana	2,1-16
biesiadna	שלמים	zwierzę bez skazy	wspólnota	3,1-17
przeblagalna	חטאת	cielec, owca, koza, gołąb, synagorlica	oczyszczenie z mimowolnej skazy	4,1-5,13
zadośćuczynienie	אשם	baran	odpuszczenie konkretnego grzechu (występek)	5,14-26

Wiadomo, że zwierzęta wymienione przez Jezusa w Mt 7,6 (zarówno psy, jak i świnie) w judaizmie są «trefne» – pies z racji tego, że nie przeżuwa i nie ma rozdwojonej racicy, zaś świnia dlatego, że nie przeżuwa, choć ma rozdwojoną racicę (Kpł 11,2-8). Z tego powodu nie nadają się one do spożycia czy składania w postaci ofiar na ołtarzu. Ciekawe, że pies i świnia są nazwane w kontekście nieczystych (niewłaściwych) ofiar składanych przez Żydów „[...] znajdujących upodobanie w swoich obrzydliwościach” (Iz 66,3). Szczątki psów z oznakami złożenia ich w ofierze, znalezione na terenie Izraela, potwierdzają związek tego fragmentu Biblii z konkretnymi ofiarami kultu pogańskiego²⁵. O religijnej czci oddawanej psom wspomina również Flawiusz²⁶.

Być może właśnie w tym kontekście należy rozpatrywać poświadczony w Talmudzie przesąd związany z psami i świniami. Traktat *Pesachim* 111a relacjonuje:

[...] nasi rabini uczą, że te trzy nie mogą przejść między [dwoma mężczyznami], i między nimi nie wolno przejść: pies, gałąź palmy oraz kobieta. Niektórzy mówią, że dotyczy to również świni, a inni że także żmii. A jeśli to się stanie, jakie jest remedium? Rabbi Papa powiedział: trzeba wypowiedzieć [werset zaczynający się słowem] «Bóg» i kończący się słowem «Bóg». Inni mówią: niech wyrecytuje [werset Pisma zaczynający się słowem] «nie» i kończący się słowem «nie».

Cała omawiana sytuacja dotyczy raczej magii niż nieczystości, na co wskazuje konieczność wypowiedzenia formułki odczyniającej siły magiczne. Poza tym ani gałąź palmy, ani kobieta nie są nieczyste same w sobie, lecz nabierają mocy magicznej «przechodząc» między dwoma mężczyznami²⁷. Wydaje się więc, że pies i świnia, oprócz nieczystości rytualnej, kojarzyły się Żydom z ofiarami pogańskimi i związaną z nimi magią. Przypuszczenie to zdają się potwierdzać informacje o roli psów i świń w obrzędach magicznych zarówno mezopotamskich (szczenie

²⁵ M. EDREY. *The Dog Burials at Achaemenid Ashkelon Revisited*. „Tel Aviv” 35:2008 nr 2 s. 267-282.

²⁶ J. FLAWIUSZ. *Przeciw Apionowi*. Warszawa 1996 2,7.

²⁷ W tym samym fragmencie traktatu *Pesachim* pojawia się również stwierdzenie, że jeśli dwie kobiety siedzą naprzeciw siebie w miejscu skrzyżowania dróg, to na pewno uprawiają czary.

lub prosię pojawia się na amuletach mających chronić dzieci), jak i hetyckich (małe szczenięta lub prosięta miały szczególne znaczenie w rytuałach magicznych, zwłaszcza związanych z puryfikacją)²⁸.

Talmud raczej zakazuje Żydom hodowli psów i świń na terenie Izraela (*Bawa Kama* 79b), choć może wydać się dziwne, że zakaz ten obejmuje również hodowlę drobnego bydła (wolno je hodować tylko na terenach zalesionych, pustynnych lub przygranicznych). Rabini uczą, że jeśli taki hodowca się nawróci, powinien sprzedać swoją trzodę, ale nie musi tego uczynić natychmiast – wolno mu wyzbyć się hodowli stopniowo. Podobne pozwolenie miało miejsce w przypadku prozelity, który odziedziczył hodowlę psów i świń po swoich pogańskich krewnych (*Bawa Kama* 80a). Jednak rabbi Izmael oraz Symeon ben Eleazar uważali, że hodowla psów i kotów na wsi jest dozwolona, część rabinów udziela takiego pozwolenia warunkowo (np. pod warunkiem, że pies jest zawsze na łańcuchu). Z kolei rabbi Eliezer Wielki uważał, że hodowla psów i świń ściągą na Żyda przekleństwo (*Bawa Kama* 83a). Generalnie Tosefta zajmuje bardziej restrykcyjne stanowisko w tej sprawie niż Miszna²⁹.

Wygląda na to, że wśród nieczystych zwierząt właśnie pies wywoływał najgorsze skojarzenia u Żydów, gdyż dopiero doprowadzenie do skrajnego wycieńczenia i głodu zmusiło powstańców żydowskich w oblężonej Jerozolimie do zjadania psów³⁰. Werset Kpł 11,26 mówi: „[...] kto by go dotknął, będzie nieczysty”, zdaje się nawet sugerować, że każdy dotyk nieczystego zwierzęcia powoduje nieczystość rytualną, lecz z kontekstu wydaje się, że chodzi o nieżywe zwierzę nieczyste³¹. Zresztą, gdyby nieczystość rytualna (טָמֵא) była zaciągana przez dotknięcie zwierzęcia nieczystego, Żydzi nie mogliby jeździć ani na osłach, ani na wielbłądach; nie spotyka się jednak w literaturze rabinicznej żadnych stwierdzeń sugerujących taki stan rzeczy. Tekst znaleziony w Qumran, nazwany *Niektóre z nakazów Tory* (4Q397), podaje konkretne uzasadnienie, dlaczego nie należy nawet wpuszczać do obozu³² psów: mogłyby one „[...] zjeść kości ze Świątyni, na których jest mięso”³³.

²⁸ J. LEMAŃSKI. *Negatywny obraz psa w Biblii. Przyczyny i konsekwencje*. „Colloquia Theologica Ottoniana” 1:2011 s. 51-95.

²⁹ J. HAUPTMAN. *The Tosefta as a Commentary on an Early Mishnah*. „Jewish Studies, an Internet Journal” 4:2005 s. 109-132.

³⁰ J. FLAWIUSZ. *Wojna żydowska*. Warszawa 2001 VI,3,3. Interesujące w tym kontekście jest to, że np. szkoła Hipokratesa zalecała spożywanie psiego mięsa w celach zdrowotnych. Zob. P. B. ADAMSON. *The Association of the Dog With Deities of Healing in the Ancient Near East*. „Med Secoli” 15:1978 nr 1 s. 53-68.

³¹ W ten sposób interpretuje ten werset np. komentarz rabiniczny na stronie Chabadu: http://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/9912/jewish/Chapter-11.htm#showrashi=true [dostęp: 13.11.2014].

³² Obóz może oznaczać w tym przypadku zarówno samą Jerozolimę, jak i osiedle w Qumran.

³³ Za: MUCHOWSKI. *Rękopisy* s. 280.

Ewidentnie kości zwierzęcia złożonego w ofierze qumrańczycy nie uważali za coś świętego³⁴, ale mięso tak.

Zgodnie ze wspomnianym już nakazem Tory, psom Żydzi mieli dawać resztki zwierzęcia rozszarpanego przez drapieżnika (Wj 22,30). Rabini wyjaśniali, że również psom należało rzucić np. kawałek chleba, na którym krojono niedopieczone mięso, tak że krew nasączyła ten chleb (*Chullin* 112a). Jednak niedopuszczalne było dawanie psom nawet części «niepoświęconych» zwierząt (hebr. וְיִלְוֶה) zabitych na terenie świątyni (*Pesachim* 22a).

A zatem w znaczeniu dosłownym, jedyną rzeczą, która jest «święta», a którą w ogóle można byłoby dać psom, jest mięso lub kości zwierząt składanych na ofiarę Bogu w świątyni. Takie rozumienie słów Jezusa jest zgodne z regułą podaną w Talmudzie: „[...] nie wolno wykupywać mięsa złożonej ofiary, by dać je psom” (*Bechorot* 15a). Dodać należy, że niektórzy rabini uważali jednak, że wolno tak czynić (*Bechorot* 15b)³⁵.

Talmud wspomina też o łożysku, które wychodzi ze zwierzęcia po urodzeniu młodego – generalnie można je rzucić psom, ale jeśli zwierzę jest «poświęcone», to należy łożysko spalić (*Chullin* 77a). Traktat *Bechorot* 37a rozpatruje przypadek krowy, która okazała się trefna, a ktoś ją kupił i spożył lub dał psom na pożarcie. Można więc przyjąć, że jeśli Jezus mówił rzeczywiście o psach (zwierzętach), po prostu zabrał głos w dyskusji rabinicznej, dotyczącej możliwości rzucania psom czegoś, co było w jakiś sposób związane z kultem ofiarniczym w świątyni. Jednak takie rozumienie w żaden sposób nie odnosi się do świń i pereł, a przecież nawet pobieżne przeczytanie Mt 7,6 wskazuje na wewnętrzny związek obu zakazów: „Nie dawajcie psom tego, co święte, i nie rzucajcie pereł przed świnie”.

3. POGANIN RÓWNY PSU

Biorąc pod uwagę, że Jezus nie kierował swoich słów do arcykapłanów, władnych decydować w sprawie rzeczy «świętych» (ofiar lub ich resztek), możemy rozumieć tę wypowiedź jako przenośnię – pies miał oznaczać jakiegoś człowieka, prawdopodobnie poganina.

Relacje z poganami (zwłaszcza z obcymi przybyszami w Izraelu) nie były jednoznacznie złe. Prawo żydowskie wielokrotnie podkreśla, że obcego mieszkającego wśród Żydów nie wolno dyskryminować (Kpł 19,33-34), jednocześnie nie dopuszczając, by Żydzi ulegali wpływom obyczajowości pogańskiej (Kpł 18,3). Na ten swoisty paradoks zwracał uwagę Flawiusz, pisząc:

³⁴ Angel zaznacza, że kości były traktowane jako źródło nieczystości rytualnej. J. L. ANGEL. *Victory in Defeat: The Image of the Priesthood in the Dead Sea Scrolls*. New York 2008 s. 363.

³⁵ Dyskusja na ten temat powtarza się w traktacie *Pesachim* 29a.

[...] prawodawca zatroszczył się o należyte traktowanie ludzi obcych, [...] z drugiej strony nie chciał, aby przygodnych przybyszów dopuszczano do zażytego obcowania z nami³⁶.

Dlatego też z jednej strony rabini traktowali pogan z szacunkiem³⁷, ale z drugiej starali się od nich odizolować, by nie narażać się na nieczystość rytualną. Wbrew pozorom izolacja ta niekoniecznie musiała oznaczać pogardliwy stosunek, bo przecież rabini nauczali, że Bóg kocha każdego człowieka, choć szczególną miłością obdarza naród żydowski³⁸.

Jak już wspomniano, nawet Biblia w Ps 59 dwukrotnie nazywa pogan psami. Poza tym rabini analizując teksty Tory, zauważyli, że przepisy dotyczące padliny odnoszą się do psów, cudzoziemców oraz «przybyszów». Według Wj 22,30 mięso zwierzęcia rozszarpanego w polu należy rzucić psom, zaś według Pwt 14,21 padlinę (hebr. הלבב) trzeba oddać przybyszowi (hebr. רגל) albo sprzedać obcemu (hebr. ירכנל). Rabbi Szlomo Icchaki³⁹ porównując te przepisy, doszedł do wniosku, że przybysz (רג) to człowiek, który zamieszkał wśród Żydów i porzucił bałwochwalstwo, ale ponieważ nie przyjął w pełni judaizmu, nadal spożywa padlinę. Zaznacza przy tym, że pies ma przewagę w stosunku do cudzoziemca (poganina).

W Talmudach możemy znaleźć liczne wskazówki potwierdzające, że pies pożerający nieczyste pokarmy w pewien sposób kojarzył się rabinom z «obcym», czyli nie-Żydem:

[...] rabbi Pada mówił: większą nieczystość ma pokarm, który nadaje się dla obcego, mniejszą zaś, który nadaje się dla psa (*Bechorot* 23a).

Podobnie w kontekście nieczystego jedzenia porównuje się psa z bałwochwalcą (*Taharot* 8,6) oraz z Samarytaninem (*Nida* 50b):

[...] jeśli gołąb wpadnie do prasy [i zostanie zgnieciony], to jest nieczysty w przypadku, gdy zamierza się go oddać Samarytaninowi [do jedzenia]; gdyby jednak zamierzano oddać go psom, jest on czysty.

³⁶ FLAWIUSZ. *Przeciw Apionowi* 2, 28.

³⁷ Przykładowo rabbi Matja ben Charasz (*Pirke Awot* 4,20) nauczał: „Pierwszy pozdrawiaj każdego człowieka (לכ מדה לכ)”, co jest rozumiane przez Żydów jako odnoszące się do wszystkich, również pogan (zob. רודס, komentarz s. 285).

³⁸ Na przykład rabbi Akiba mówił, że szczególna miłość Boga do wszystkich ludzi przejawia się w tym, że człowiek został stworzony na podobieństwo Boga, natomiast Izrael został nazwany synem Bożym (*Pirke Awot* 3,18).

³⁹ Raszi (1040-1105) – wybitny egzegeta żydowski, autor obszernych komentarzy do Biblii Hebrajskiej i Talmudu. W swojej pracy posługiwał się Targumami oraz literaturą rabiniczną (midrasze). Zob. np. *Jewish Encyclopedia*. Dostępny w internecie: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12585-rashi-solomon-bar-isaac> [dostęp: 13.11.2015].

Traktat *Bechorot* 23b wyjaśnia to rozumowanie w oparciu o tekst Pwt 14,21, sugerujący oddawanie «obcemu» zwierzęcia, które samo zdechło. Taki pokarm nadający się dla «obcego» nazywany jest *nebela*.

Jeśli przyjmiemy, że dotknięcie nieczystego zwierzęcia (psa czy osła) nie uznawano za «zanieczyszczające», to pod tym względem poganie byli traktowani przez Żydów gorzej od psów. Flawiusz mówiąc o zwyczajach panujących wśród esseńczyków, zaznacza:

[...] młodzi członkowie tak dalece stoją niżej od starszych, że ci ostatni, gdy dotkną się ich, obmywają się, jakby się stykali z ludźmi z obcego plemienia⁴⁰.

Wynika z tego, że dotknięcie obcoplemieńca tym bardziej wymagało obmycia rytualnego. *Dokument damasceński*, uważany za regułę tej sekty, mówi, że jej członkowie „[...] winni oddzielić się od synów zatracenia, trzymać się z dala od nieczystego”⁴¹. Jeśli nawet synami zatracenia są tutaj Żydzi niezachowujący przykazań, to tym bardziej oddzielać się należy od nie-Żydów i ich nieczystości. Poza tym

[...] nikt nie powinien sprzedawać czystego bydła ani ptactwa narodom [...], ze swego klepiska ani ze swej tłoczni nie powinien im sprzedawać niczego za żadną cenę⁴².

Jak zaznacza J. C. Vanderkam

[...] ponieważ czystość stanowiła sprawę pierwszej wagi, pożądane było odizolowanie – bądź to skrajne odseparowanie, jak w przypadku społeczności qumrańskiej, bądź ograniczone, ale rzeczywiste oddzielenie, jak w przypadku obozów⁴³.

W tym kontekście należy zwrócić uwagę na ważny szczegół w zasadach postępowania w Kościele z grzesznikiem, zanotowanych w Ewangelii Mateusza, skierowanej do żydowskich adresatów (Mt 18,15-17). Jezus mówi tak, jak gdyby Kościół miał składać się wyłącznie z Żydów: najpierw grzesznik jest określony jako brat (ἀδελφός), ale jeśli nie usłucha napomnienia, należy go traktować jako obcoplemieńca (dosł. jako kogoś z narodów – ἔθνικός).

Dlatego też każdy Żyd słuchający Jezusa mógł pomyśleć o przeciwstawieniu «świętych rzeczy», jakie są w depozycie Narodu Bożego, nieczystości «psów», czyli pogan.

Czy zatem Jezus mógł mieć na myśli pogan, nazywając ich psami? Nasuwa się analogia do innej wypowiedzi Jezusa: „Niedobrze jest zabrać chleb dzieciom a rzucić psom” (Mt 15,26 oraz Mk 7,27), gdzie «psy» wyraźnie oznaczają pogan, zaś

⁴⁰ FLAWIUSZ. *Wojna żydowska* VIII,10.

⁴¹ MUCHOWSKI. *Rękopisy* s. 198 papirus 4Q265 (6,14-15).

⁴² *Tamże* s. 203 papirus 4Q265 (12,8-10).

⁴³ J. C. VANDERKAM. *Manuskrypty znad Morza Martwego*. Warszawa 1996 s. 115.

«chleb przeznaczony dla dzieci» to dobra duchowe, przeznaczone dla Izraelitów⁴⁴ (w danym przypadku wypędzenie złego ducha jest takim dobrem). Zauważmy, że kobieta kananejska, nazwana przez Marka Syrofenicjanką⁴⁵, wcale się nie obraziła na to porównanie, tylko wykorzystała słowa Jezusa i użyty przez Niego obraz w swojej odpowiedzi. W wersji Mateusza powiedziała Jezusowi: „Ale i szczenięta zjadają resztki, które spadają ze stołu ich panów”. Wprawdzie Marek piszący do odbiorców pochodzenia pogańskiego podaje łagodniejszą wersję tej odpowiedzi („szczenięta zjadają pod stołem to, co nakruszą dzieci”), jednak również poświadczają uznanie przez poganekę tej symboliki – Izrael jako dzieci, którym należy się chleb, poganie jako szczenięta, które zadowolają się resztkami spadającymi z ich stołu.

Być może rozmawiająca z Jezusem poganica nie uznała tego porównania za obraźliwe dlatego, że „Grecy i Rzymianie byli, ogólnie wzięwszy, wielkimi psiarzami”⁴⁶, a podobizna psa była umieszczana nawet na monetach. Przykładem są monety bite w sycylijskich miejscowościach Erix i Segesta⁴⁷. W hellenistycznym kontekście kulturowym pies nie był tak bardzo pogardzanym zwierzęciem, jak w judaizmie. Tak czy inaczej, Jezus posłużył się obrazem szczeniąt, mówiąc o ludach pogańskich, a kobieta kananejska (Syrofenicjanka) odebrała to pozytywnie⁴⁸.

4. EWANGELIZACJA NARODÓW

Można zatem przypuszczać, że mówiąc: „Nie dawajcie psom tego, co święte, i nie rzucajcie pereł przed świnię”, Jezus miał na myśli polecenie: nie idźcie ewangelizować pogan. Harmonizuje to z późniejszym poleceniem: „Nie idźcie do pogan (τὰ ἔθνη) i nie wstępujcie do żadnego miasta samarytańskiego!” (Mt 10,5). Z tekstów Nowego Testamentu wynika, że apostołowie zrozumieli te słowa dosłownie i przestrzegali ich, nie zważając nawet na wypowiedziany po zmartwychwstaniu nakaz głoszenia Ewangelii wszystkim narodom – πάντα τὰ ἔθνη (Mt 28,19). Pierwsze odwiedziny domu poganina przez św. Piotra miały miejsce około cztery lata po wniebowstąpieniu Jezusa i wywołały zdecydowany sprzeciw pozostałych

⁴⁴ „W tym kontekście jest oczywiste, że rzeczownik τὰ τέκνα oznacza dla Jezusa żydów”. M. ROSIK. *La donna sirofenica*. „Studia Warmińskie” 39:2002 s. 259-279.

⁴⁵ Rosik uważa, że źródłem różnic w relacjach ewangelistów jest odrębność adresatów: dla Mateusza są to chrześcijanie pochodzenia żydowskiego, zaś dla Marka chrześcijanie wywodzący się z pogan. M. ROSIK. *La donna sirofenica o cananea? Il paragone sinottico tra Mc 7,24-30 e Mt 15,21-28*. „Scriptura Sacra” 16:2012 s. 81-90.

⁴⁶ KOPALIŃSKI. *Słownik mitów* s. 959.

⁴⁷ M. HELTZER. *On the Vth Century BCE Dogs from Ashkelon*. „Transeuphratène” 15:1998 s. 149-152.

⁴⁸ G. R. SMILLE. «Even the Dogs»: *Gentiles in the Gospel of Matthew*. „Journal of the Evangelical Theological Society” 45:2002 nr 1 s. 73-97.

wierzących (Dz 11,20), którzy wszyscy pochodzili z Żydów⁴⁹. Tak naprawdę dopiero w latach 40. Barnaba, wyznaczony do pracy z nawracającymi się poganami w Antiochii, sprowadził z Tarsu rabiego Szaula (św. Pawła), który zajął się rozstrzygnięciem problemu «halachicznego»⁵⁰, jakie jest miejsce pogan w Kościele Jezusa Chrystusa i jakie należy im stawiać wymagania. Musimy mieć na uwadze, że nie było «przedchrześcijańskiego Szawła» (Żyda) i «chrześcijańskiego Pawła» (chrześcijanina). Było objawienie Jezusa Chrystusa i było powołanie go do misji wśród narodów (pogan)⁵¹.

Rabbi Szaul doskonale nadawał się do pracy z chrześcijanami. Biegły w Pismach i w prawach «halachicznych», szybko się zorientował, że pogan nie należy judaizować, obrzezywać ani zmuszać do przestrzegania żydowskich tradycji. Rabbi Szaul ograniczył swoje nauczanie do duchowej strony Tory oraz jej roli «przewodnika do Chrystusa», natomiast cały system zakazów i nakazów sprowadził do «przykazań Noego», które według judaizmu obowiązują pogan. Odnowienie ducha przez zaufanie Jezusowi rabbi Szaul uznał za jedyny konieczny warunek zbawienia oraz rozpoczęcia nowego życia według woli Boga⁵².

Wiadomo jednak, że reszta apostołów nie podzielała poglądów św. Pawła. W czasie pobytu św. Piotra w Antiochii doszło do poważnej kłótni między dwoma apostołami (Ga 2,15-16), ale dopiero na soborze jerozolimskim (Dz 15) ta kwestia została rozstrzygnięta jednoznacznie według przekonań św. Pawła: poganie nie musieli przyjmować obrzezania i wszystkich przepisów judaizmu. Nie bez znaczenia jest fakt, że głos na soborze zabrał właśnie św. Piotr, który był w konflikcie z Pawłem, a także św. Jakub, którego uczniowie należeli do ugrupowania aktywnie judaizującego pogan (zob. Ga 2,12).

Powyższe obserwacje pomagają nam zrozumieć, dlaczego Jezus Chrystus nie chciał posyłać swoich uczniów do pogan. Należy pamiętać, że Kazanie na Górze było wygłoszone «na początku» działalności Jezusa, kiedy jeszcze nie została złożona ofiara za grzechy ludzkości, nie dokonało się zmartwychwstanie ani zesłanie Ducha Świętego. W tym momencie żydowscy słuchacze Jezusa, głęboko osadzeni w judaizmie, mieli do zaoferowania poganom jedynie swoje obrzędy i swoją Torę. Jezus jednak nie chciał, by oni szli judaizować pogan⁵³. Jak wiemy dzisiaj, misja

⁴⁹ Szczegółowo kwestie początków ewangelizacji pogan opisują w książce M. RUCKI. *Modlitwa Pańska w kontekście mentalności żydowskich adresatów Ewangelii Mateusza*. Wrocław 2014 s. 146-147.

⁵⁰ Halacha – religijne przepisy prawne regulujące postępowanie wyznawców judaizmu.

⁵¹ M. CZAJKOWSKI. «Cały Izrael będzie zbawiony» (Rz 11,26). *Rz 9-11 w kontekście całego Listu do Rzymian*. „Perspectiva” 11:2012 nr 1 s. 5-22.

⁵² RUCKI. *Modlitwa Pańska* s. 149.

⁵³ Negatywny stosunek Jezusa do pozyskiwania prozelitów przez judaizm można zauważyć np. w wypowiedzi odnotowanej wyłącznie w żydowskiej Ewangelii Mateusza: „Biada wam, uczeni w Piśmie i faryzeusze, obłudnicy, bo obchodzicie morze i ziemię, żeby pozyskać jednego współwyznawcę. A gdy się nim stanie, czynicie go dwakroć bardziej winnym piekła niż wy sami” (Mt 23,15).

ewangelizacyjna skierowana jest do wszystkich ludzi, czyli tych, którzy nie widzą jeszcze jedynego Zbawiciela w Chrystusie⁵⁴, a przecież słuchacze Kazania na Górze jeszcze tego nie byli w stanie pojąć. Apostołowie dopiero mieli się nauczyć, że Jezus Chrystus jest jedynym źródłem wszelkiej nowości, a poza Nim wszystko jest stare i głęboko smutne⁵⁵.

Jezus, wygłaszając Kazanie na Górze, nie zamierzał judaizować narodów, ale miał zupełnie inny plan, którego apostołowie, z ich żydowskim spojrzeniem na «narody», nie byli w stanie ani pojąć, ani samodzielnie zrealizować. Być może dlatego mówiąc o wychodzeniu do narodów, w początkach swojej działalności (Mt 10,18) Jezus nie używa imperatywu «idźcie i nauczajcie», tylko mówi w formie pasywnej: «będziecie zaprowadzeni» (ἀχθήσεσθε) do narodów jako świadectwo (μαρτύριον). W pewnym sensie wspomniana ewangelizacja Korneliusza przez św. Piotra była spełnieniem zapowiedzi Jezusa: „[...] ktoś inny cię przepasze i poprowadzi, dokąd nie chcesz” (J 21,18).

PODSUMOWANIE

Umieszczając słowa Jezusa Chrystusa: „Nie dawajcie psom tego, co święte, i nie rzucajcie pereł przed świnie” (Mt 7,6) w kontekście żydowskiego życia i relacji z innymi narodami w I w., można z dużą dozą prawdopodobieństwa uznać, że oznaczają one to samo, co polecenie: „Nie idźcie do pogan” (Mt 10,5). Nie oznacza to ani pogardliwego stosunku Jezusa do pogan, ani rezygnacji z włączenia ich do Kościoła. Chodzi raczej o to, by apostołowie nie zajmowali się nawracaniem innych narodów na judaizm, tylko dokładnie pełnili wolę Jezusa, świadcząc o Nim i o dokonanym dziele zbawienia.

W zamysle Jezusa bowiem najpierw musiało się wypełnić wszystko, co było konieczne dla osiągnięcia zbawienia zarówno przez Żydów, jak i przez pogan, a dopiero potem, «przyobleczeni mocą z wysoka» Jego uczniowie mieli wyjść do pogan. Ich zadaniem jednak nie było wprowadzanie innych narodów w religię żydowską, tylko «pozyskiwanie uczniów», «udzielanie chrztu» oraz „nauczanie, aby zachowywali wszystko, co wam nakazałem” (Mt 28,19-20). Lecz nade wszystko mieli dawać narodom świadectwo o Nim (Mt 10,18).

⁵⁴ B. DROŹDŹ. *Niektóre paradygmaty ewangelizacyjne*. „Perspectiva” 12:2013 nr 1 s. 20-30.

⁵⁵ TENŹE. *Ryzyko zniekształcenia ewangelizacji*. „Perspectiva” 13:2014 nr 1 s. 15-25.

WHAT KIND OF DOGS DID JESUS MENTION IN MAT. 7:6?

S u m m a r y

The presented article gives an insight into the context of the Jesus' words concerning dogs and pigs in Matt 7:6. First, the direct meaning is considered, and thus the act of giving holy things to dogs is discussed in a perspective of the degrees of holiness. Second, the possibility of referring to Gentiles is proposed, and the rabbinic sources and the Qumran documents shed interesting light on this meaning. While in general Jewish attitude to both dogs and Gentiles is negative, pagans from around the ancient world were keen on dogs and even worshipped them as gods or used in religious cults. The episode with a Syrophoenician woman (Matt 15:26) evidences that she felt nothing wrong to be compared with a dog.

Słowa kluczowe: psy, poganie, Żydzi, świętość, Jezus Chrystus, Ewangelia św. Mateusza, teologia Nowego Testamentu.

Key words: dogs, Gentiles, Jews, holiness, Jesus Christ, Gospel of St. Matthew, theology of New Testament.